

TARJIMA FANINING ASOSIY TUSHUNCHA VA ATAMALARI AMALDA

Andijon davlat chet tillari instituti

Xorijiy til va adabiyoti nemis tili yo'nalishi

402- guruh talabasi **Mahkamboyeva Saida**Ilmiy rahbari **Qodirova Nargizaxon**

Annotatsiya: Mazkur maqolada tarjima fanining asosiy tushunchalari va atamalari, tarjima jarayonining mohiyati va uning amaliy qo'llanilishi haqida so'z boradi. Tarjima, nafaqat so'zlarni boshqa tilda ifodalash, balki madaniy, ijtimoiy va tarixiy kontekstlarni hisobga olishni talab qiladigan murakkab faoliyatdir. Maqolada tarjimaning ekvivalentlik, ko'pma'nolilik, frazeologizmlar, madaniy realiya va boshqa asosiy tushunchalari tahlil qilinadi. Shuningdek, tarjima usullari, jumladan, so'zma-so'z tarjima, mazmunli tarjima va adaptatsiya usullari haqida ham ma'lumot berilgan. Tarjima fani tilshunoslik va madaniyatshunoslikning rivojlanishiga xizmat qiluvchi, ilmiy va amaliy jihatlarni o'z ichiga olgan fan sifatida taqdim etilgan.

Kalit so'zlar: tarjima, ekvivalentlik, ko'pma'nolilik, realiya, frazeologizm, madaniy tafovutlar, tarjima usullari, so'zma-so'z tarjima, mazmunli tarjima, adaptatsiya, tarjima fanining asosiy tushunchalari, lingvistik va madaniy aloqalar, tarjima jarayoni

Аннотация: В данной статье рассматриваются основные понятия и термины теории перевода, сущность процесса перевода и его практическое применение. Перевод — это не только передача слов с одного языка на другой, но и сложная деятельность, требующая учета культурных, социальных и исторических контекстов. В статье анализируются такие ключевые понятия, как эквивалентность, многозначность, фразеологизмы, культурные реалии и другие важные термины. Также рассматриваются методы перевода, включая дословный

перевод, перевод по смыслу и адаптацию. Перевод как наука и практика способствует развитию лингвистики и культуроведения, охватывая как научные, так и практические аспекты.

Ключевые слова: перевод, эквивалентность, многозначность, реалии, фразеологизмы, культурные различия, методы перевода, дословный перевод, перевод по смыслу, адаптация, основные понятия теории перевода

Abstract: This article discusses the main concepts and terms of translation theory, the essence of the translation process, and its practical application. Translation is not only about transferring words from one language to another but is also a complex activity that requires consideration of cultural, social, and historical contexts. The article analyzes key concepts such as equivalence, polysemy, idioms, cultural realities, and other important terms. It also covers translation methods, including literal translation, dynamic equivalence, and adaptation. Translation, as a science and practice, contributes to the development of linguistics and cultural studies, encompassing both theoretical and practical aspects.

Keywords: translation, equivalence, polysemy, realities, idioms, cultural differences, translation methods, literal translation, dynamic equivalence, adaptation, main concepts of translation theory

Tarjima — insoniyat madaniyatlararo muloqotga ehtiyoj sezgan ilk davrlardan boshlab mavjud bo'lgan faoliyatdir. Bu jarayon nafaqat bir tildan ikkinchi tilga matnlarni ko'chirish, balki mazmunni, konnotatsiyani, stilistik ohangni va madaniy xususiyatlarni iloji boricha to'liq yetkazishni talab etadi. Shu sababli tarjima fani o'z oldiga bir qator nazariy va amaliy maqsadlarni qo'yadi. Bu yo'nalishdagi izlanishlar asosan tarjima jarayonining asosiy tushunchalari va atamalarini aniqlash, ularning mohiyatini ochib berish, amaliyotda to'g'ri qo'llash yo'llarini ko'rsatishga qaratilgan. Tarjima fani — bu tilshunoslik, madaniyatshunoslik, adabiyotshunoslik, psixolingvistika kabi fanlar bilan bevosita bog'liq bo'lgan ilmiy sohaga aylandi. Uning

predmeti – til vositalari orqali amalga oshirilgan ma'lumot almashinuvi jarayoni, ya'ni bir tildagi fikrni boshqa til vositalari yordamida mazmunan to'g'ri ifodalash yo'llaridir. Tarjima faqatgina lingvistik ko'nikmalar emas, balki stilistik sezgirlik, kontekstni anglash, madaniy tafovutlarni e'tiborga olish, adresat auditoriyasini tushunish, matn funksiyasini tahlil qila olish kabilarni ham talab qiladi.

Tarjima fanining asosiy tushuncha va atamalari. Tarjima fanida doimiy qo'llaniladigan bir qator asosiy tushunchalar mavjud bo'lib, ular tarjima nazariyasini shakllantirishda asosiy tayanch sifatida xizmat qiladi:

1. Asl matn (source text) – tarjima qilinadigan, ya'ni asosiy manba sifatida xizmat qiluvchi matn.
2. Target text (qabul qiluvchi tildagi matn) – tarjima natijasida yaratilgan yangi matn.
3. Ekvivalentlik – tarjima jarayonida asl matn mazmuni va funksional yuklamasini boshqa tilda iloji boricha to'liq saqlab qolishga intilish.
4. Translatsiya va interpretatsiya – yozma (translatsiya) va og'zaki (interpretatsiya) tarjimaning asosiy shakllari.
5. Kontekst – biror so'z yoki iboraning haqiqiy ma'nosini aniqlovchi til birliklari va situatsiyalar majmui.
6. Realiza – faqat bir madaniyatga xos bo'lgan tushuncha yoki predmet (masalan, “navro'z”, “sumalak”).
7. Adaptatsiya – madaniy yoki funksional tafovutlarni hisobga olib tarjimani moslashtirish jarayoni.
8. Intersemiotik tarjima – bir semantik tizimdan boshqasiga o'tish (masalan, kitob asosida film yaratish).

9. Tarjima strategiyasi – tarjimonda mavjud bo‘lgan yondashuv va uslublar majmuasi.

10. Ekstralingvistik omillar – tilga bog‘liq bo‘lmagan, biroq tarjimaga bevosita ta’sir etuvchi omillar (madaniyat, tarix, siyosat, ijtimoiy kontekst va h.k.).

Tarjimaning nazariy tushunchalari amaliy jarayonda turli murakkab vaziyatlarda muhim vosita bo‘lib xizmat qiladi. Masalan, ko‘pma’noli so‘zlar yoki frazeologizmlarni tarjima qilishda ekvivalentlikni ta’minlash uchun tarjimon kontekstni chuqur tahlil qilishi kerak. Shuningdek, madaniy realiyalar tarjimasida oddiy translatsiya emas, balki adaptatsiya va izohli tarjima zarur bo‘ladi. Tarjima atamalari tarjima sifati bahosida ham muhim rol o‘ynaydi. Masalan, formaga yaqin tarjima yoki mazmunga yaqin tarjima — bu ikki yondashuvdan qaysi biri tanlanishi matn turiga, auditoriyaga va funksiyaga bog‘liq. Tarjima fanining asosiy tushuncha va atamalarini chuqur o‘zlashtirish tarjima sifatini oshirishda muhim rol o‘ynaydi. Ular tarjimonning nazariy bilimini mustahkamlaydi, amaliy faoliyatini esa professional darajaga olib chiqadi. Har bir tushuncha – bu tarjimon uchun yo‘l-yo‘riq, ularning har biri tarjima jarayonining aniq bosqichida qo‘l keladi. Tarjima fani doimiy rivojlanib borayotgan soha bo‘lib, uning asosiy kategoriyalarini bilish zamonaviy tarjimon uchun zaruratdir.

Tarjima — bu nafaqat so‘zlar yoki iboralarning bir tildan boshqasiga ko‘chirilishi, balki har bir tilning o‘ziga xos madaniy, ijtimoiy, va tarixiy xususiyatlarini hisobga olib, asl matnning ma’nosini yangi tilga to‘liq va to‘g‘ri etkazishdir. Bu jarayon ikki til orasidagi madaniy aloqalarni o‘rnatishga, yangi tilga ega bo‘lgan o‘quvchilar yoki tinglovchilarga boshqa madaniyatni tanishtirishga xizmat qiladi. Tarjima jarayonining o‘ziga xos xususiyatlari mavjud:

Leksik yondashuv (so‘zlar, frazeologik birliklar)

Grammatika yondashuvi (gap tuzilishi, vaqt shakllari, predloglar)

Stilistik yondashuv (matnning janri, ohangi, xatti-harakatlari)

Tarjima jarayonining asosiy maqsadi — tilning barcha vositalari yordamida asl matnning mazmunini to'g'ri va to'liq yetkazishdir.

1. Tarjimada Ekvivalentlik. Ekvivalentlik — tarjima qilishda o'zbek tilidagi so'zning ingliz tilidagi, rus tilidagi yoki boshqa tildagi mos keladigan so'zga o'xshashligini ifodalaydi. Har bir so'z yoki ibora o'z kontekstiga qarab to'g'ri tarjima qilinishi kerak.

2. Stilistika va janr. Tarjima jarayonida matnning stilistik yondoshuvi va janriga e'tibor qaratish zarur. Har bir matn o'zining maqsadi, auditoriyasi, ahamiyati va maqsadiga ko'ra turli uslublarda yoziladi, shuning uchun tarjimon bu jihatlarni hisobga olishi lozim.

3. Madaniy tafovutlar. Har bir til va madaniyat o'ziga xos, faqat o'sha tilga xos bo'lgan tushunchalar va atamalarga ega. Tarjimon bu tafovutlarni hisobga olib, kerak bo'lsa, adaptatsiya orqali moslashtirishga harakat qiladi.

Tarjima fanida quyidagi asosiy yondoshuvlar (usullar) mavjud:

1. So'zma-so'z tarjima. Bu usulda matnning so'zlari va grammatik tuzilmasi imkon qadar saqlanadi. Biroq, ko'p hollarda bunday tarjima ma'noni to'liq ifoda etmasligi mumkin. Masalan, *he kicked the bucket* ifodasi so'zma-so'z tarjima qilinsa, u chelakni tepdi degan ma'no chiqadi, ammo aslida bu ibora "vafot etmoq" ma'nosini anglatadi.

2. Mazmunli tarjima. Bu usulda tarjimon faqat so'zlarni emas, balki matnning umumiy ma'no va tuzilishini saqlaydi. Bu usul, asosan, madaniyatlararo farqlarni va lingvistik tafovutlarni yengish uchun qo'llaniladi.

3. Adaptatsiya. Tarjimon madaniyatlararo farqlarni yengish uchun o'ziga xos atamalarni moslashtirishga harakat qiladi. Bu usul maxsus madaniy realiyalarni tarjima qilishda ishlatiladi.

Tarjima fani o'zining boy va murakkab xususiyatlari bilan tilshunoslikda alohida o'rin egallaydi. Tarjima jarayonidagi asosiy tushunchalar va atamalar tarjimonning

ijodiy va ilmiy faoliyatining samarali bo'lishiga xizmat qiladi. Tarjimon har bir atamani puxta tushunib, unga to'g'ri yondoshishi kerak. Tarjima nazariyasi, shuningdek, madaniyatlararo aloqalarni rivojlantirishda, xalqaro muloqotni kengaytirishda muhim vosita hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Baker, M. (2011). In Other Words: A Coursebook on Translation. Routledge.
2. Newmark, P. (1988). A Textbook of Translation. Prentice Hall.
3. Nida, E. A. (2001). Language and Culture: A Linguistic Introduction to Translation. Multilingual Matters.
4. Catford, J. C. (1965). A Linguistic Theory of Translation. Oxford University Press.
5. Venuti, L. (2008). The Translator's Invisibility: A History of Translation. Routledge.
6. House, J. (2015). Translation as Communication across Languages and Cultures. Routledge.
7. Jensen, A. (2013). Translation and Identity. Routledge.